

אמירה לגוי בשבת

הרב אלעד כהן, רס"ן / רמ"ד כשרות מערך המזון

א. הקדמה - מקור לאיסור אמירה לגוי בשבת

השבת היא האות בין הקב"ה לעם ישראל וכפי שהתורה אומרת¹: "אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם", וכמו שאומרת הגמרא²: "אמר הקב"ה למשה משה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם". השבת מבטאת את הקשר הייחודי בין הקב"ה לעם ישראל שאין לזרים חלק בו, וכפי שרש"י אומר³: "אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה". וחז"ל החמירו בגוי שנוטל מתנה זו ומשתמש בה ופסקו⁴ כי "גוי ששבת חייב מיתה שנאמר יום ולילה לא ישבותו", משמע כי גוי מחויב ביישובו של עולם ושבתתו פוגעת ביישובו ושכלולו של עולם, ועל כן נאסר עליו לשבות יום שלם, אך יש בכך אף צד רעיוני ורוחני כי השבת היא אות בינינו לקב"ה וגוי לא שייך באות זו ובברית המיוחדת בין הקב"ה לישראל שניתנה להם בנתינת השבת, ושבתת נכרי בשבת כמוה כנטילת מתנה שאינה שייכת לו. וכפי שאומר המדרש⁵ כי הקב"ה אמר לשבת כי כנסת ישראל יהיה בן זוגה, וכפי שמסביר זאת ר' צדוק הכהן מלובלין⁶:

"כי כל הקדושה שה' יתברך מכניס בקרב הלבבות דבני ישראל היא על ידי קדושת יום השבת שאמרו ז"ל דאמר לה הקב"ה לשבת כנסת ישראל יהיה בן זוגך ונראה דהיינו שהוא ישפיע קדושתו בהם ולא עשה כן לכל גוי דעכו"ם ששבת חייב. ונח הוזהר על זה דיום ולילה לא ישבותו. כי מי מכניס כסותו בין לביא ולביאה כשנוקקים זה לזה".

אמנם, אף על פי שגוי לא שייך במצות שבת, ואף אסור לו לשמור שבת, בכל זאת חכמים אסרו לישראל לומר לגוי לחלל עבורו שבת, וכפי שאומרת המשנה במסכת שבת⁷: "נכרי

1 שמות פרק לא פס' יג.

2 שבת י ע"ב, ביצה טז ע"א.

3 שם שמות פרק לא פס' יג.

4 סנהדרין נח ע"ב.

5 בראשית רבה פרשה יא אות ח.

6 פרי צדיק קדושת השבת מאמר ג.

7 קכא ע"א.

שבא לכבות (דליקה) אין אומרים לו כבה" ומסביר רש"י⁸: "רבנן גזרו על אמירה לנכרי משום שבות", וכן אומרת הגמרא⁹: "אמירה לנכרי שבות".

התורה אומרת לגבי פסח¹⁰: "וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם", ורש"י כותב¹¹: "אפילו על ידי אחרים". הרמב"ן¹² הבין מדברי רש"י כי כוונתו לאסור עשיית מלאכה עבור ישראל ע"י גוי, וכפי ששמע מהמכילתא¹³ "לא תעשה אתה, לא יעשה חבירך ולא גוי מלאכתך". הרמב"ן הבין מדברי רש"י ומהמכילתא כי אמירה לגוי אסורה מהתורה, ומקשה עליו מדברי הגמרא שהבאנו שאומרת ש"אמירה לנכרי שבות". הרמב"ן מיישב כי אמירה לגוי אסורה מדברי חכמים, והפס' הינו אסמכתא בעלמא. לעומתו, דעת ספר היראים שאיסור אמירה לגוי הינו איסור מהתורה ע"פ דברי המכילתא, וזו לשונו¹⁴: "למדנו מכאן שאסור לישראל להניח העובד כוכבים לעשות מלאכתו בין ביום טוב בין בשבת מדאורייתא". היראים מסביר שדברי הגמרא האומרת כי אמירה לנכרי שבות ולא אסורה מהתורה מדברת במקרה שהגוי עושה מלאכה בשבת לצורך ישראל ע"י כלים של הגוי, אך כאשר הגוי עושה מלאכה בשבת ע"י כלי היהודי ולצורך היהודי, הרי זה אסור מהתורה.

אמנם, היראים לא הכריע באופן מוחלט כי אמירה לגוי אסורה מהתורה ובהמשך דבריו הוא כותב: "אי נמי יש לומר דקרא דמייתי אסמכתא בעלמא הוא". משמע כי הוא מסתפק בכך ומביא גם את הצד השני האומר כי אמירה לגוי הינה איסור מדברי חכמים והפסוק ממנו למדה המכילתא הוא אסמכתא בעלמא. ומ"מ, אנו מוצאים בדברי היראים צד לומר כי איסור אמירה לגוי בשבת הוא איסור מהתורה.

הסמ"ג¹⁵ גם כן מביא מכילתא זו ומסתפק בשאלה האם ניתן לומר כי דברי המכילתא הינם אסמכתא בעלמא, אולם הוא מסיים את דבריו כי מפשט דברי המכילתא נראה כי מדובר באיסור תורה.

ע"פ שיטות אלו מכריע היעב"ץ¹⁶ כי איסור אמירה לגוי לעשות מלאכה בשבת הינו איסור

8 שם ד"ה 'אין אומרים'.

9 שבת קנ ע"א.

10 שמות פרק יב פס' טז.

11 שם.

12 שם.

13 מכילתא דרבי ישמעאל בא מסכתא דפסחא פרשה ט.

14 לרבי אליעזר ממיץ, ח"ב סימן שד.

15 מצוות לא תעשה סימן עה.

16 מור וקציעה סימן רמג.

תורה, אולם רוב הראשונים סוברים כי אמירה לגוי בשבת הינה איסור מדרבנן בלבד, וכפשוט דברי הגמרא, ואילו דברי המכילתא הינם אסמכתא בעלמא¹⁷, וכמותם פסק השו"ע¹⁸.

ב. טעמי האיסור

טעם ראשון – שליחות

מרש"י בכמה מקומות במסכת שבת¹⁹ משמע כי איסור אמירה לנכרי הוא מפני שעושהו שליח שלו. כאשר היהודי אומר לגוי לעשות מלאכה לצורכו בשבת הנכרי נעשה שליח שלו לחילול שבת, ולכן חכמים אסרו אמירה לנכרי בשבת.

רע"א²⁰ מסביר כי אין הכוונה לשליחות ממש, שהרי אין שליחות לעכו"ם, אלא הכוונה שזה דומה ונראה כשליחות. אולם יש שתוצו על פי רש"י בב"מ²¹ כי לחומרא אנו נוקטים שיש שליחות לגוי.

טעם שני – ממצוא חפצך ודבר דבר

רש"י במסכת ע"ז²² אומר כי טעם איסור אמירה לנכרי בשבת הוא משום "ממצוא חפצך ודבר דבר²³" – דברי קבלה שמהם לומדים "שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך בחול ולא דיבורך בשבת כדבורך בחול" משום חשש לפגיעה בכבודה של שבת ועל מנת שלא תיעשה שבת כיום חול. לכאורה, לפי הטעם הזה ברש"י אין בעיה בעצם המעשה של הגוי, אלא הבעיה בדיבור שהישראל אומר לגוי לעשות מלאכה בשבת.

טעם שלישי – שלא תהיה שבת קלה בעיניהם

הרמב"ם²⁴ מסביר את איסור אמירה לנכרי בשבת כך: "ודבר זה אסור מדברי סופרים כדי שלא תהיה שבת קלה בעיניהם ויבואו לעשות בעצמן". החשש לפי הרמב"ם הוא שאמירה לנכרי יכולה לגרום זלזול בכבודה של השבת, זלזול העלול להביא את היהודי לחילול שבת שלו עצמו²⁵.

17 רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה א, מאירי שבת קל, רמב"ן הנ"ל, אור זרוע ח"ב סימן פה, שו"ת הרשב"א החדשות סימן כד.

18 שו"ע סימן שז סעיף ה שהתיר אמירה לגוי באיסור דרבנן במקום מצוה מצוה מדין שבות דשבות במקום מצוה משמע כי הוא סובר שאיסור אמירה לגוי הוא מדרבנן. וכ"כ בשער הציון רמג ס"ק ז.

19 קכא ע"א ד"ה 'כבה', קנג ע"א ד"ה 'מאי טעמא'.

20 הגהות רע"א, אר"ח סימן שז על מג"א ס"ק כט.

21 עא ע"ב ד"ה 'בשלמא'.

22 טו ע"א ד"ה 'כיוון דזבנא'.

23 ישעיהו פרק נח פס' יג.

24 הלכות שבת פרק ו הלכה א.

25 הריטב"א בשבת קכ הביא טעם דומה לזה על מנת שלא תיעשה שבת כחול.

ג. נפקא מינה בין הטעמים

בשו"ת אבני נזר²⁶ הביא נפקא מינה בין הטעמים, במקרה בו ישראל אמר לגוי ביום שישי שיעשה לו מלאכה בשבת. מטעם שליחות זה גם כן אסור, שהרי הגוי נעשה שלוחו למלאכה איסור בשבת ולא משנה מתי ישראל אמר לו, אך מטעם של 'ודבר דבר' זה מותר שהרי היהודי לא אמר לגוי בשבת דיבור אסור, אלא אמר לו ביום שישי.

נפקא מינה נוספת תהיה במקרה בו ישראל אומר לגוי בשבת שיעשה לו מלאכה במוצאי שבת. לטעם 'ודבר דבר' זה אסור, שהרי יש פה דיבור אסור בשבת, אולם לטעם של שליחות, או 'שלא תהיה שבת קלה בעיניו', נראה שבמקרה זה יש להתיר (אולם נראה כי אף לשיטת הרמב"ם הדבר יהיה אסור משום 'ודבר דבר', אלא שאיסור זה אינו משום אמירה לנכרי, ואכמ"ל).

על פי זה ניתן להסביר סוגיא במסכת ב"מ²⁷ :

"איבעיא להו: מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ודוש בה, מי אמרינן: כי אמרינן אמירה לנכרי שבות - הני מילי לענין שבת, דאיסור סקילה, אבל חסימה דאיסור לאו - לא. או דלמא לא שנא?".

ניתן להסביר כי ספק הגמרא הוא מה הם הטעמים שחכמים גזרו איסור אמירה לנכרי בשבת, אם הטעם הוא 'ודבר דבר' או 'שלא תהא שבת קלה בעיניו' ניתן לומר כי חכמים אסרו אמירה לגוי אך ורק בשבת בגלל חומרת שבת, או בגלל איסור דיבור חול ששייך גם כן אך ורק בשבת. אך אם הטעם הוא משום שליחות הרי שיש לאסור אמירה לגוי אף בשאר האיסורים ולא רק באיסורי שבת.

ד. איסור הנאה ממלאכת גוי הנעשית עבור ישראל בשבת

חכמים אסרו ליהנות ממלאכה שגוי עשה בעבור ישראל, גם אם לא אמר לו לעשות עבורו. המשנה מביאה לכך שלוש דוגמאות²⁸ :

"נכרי שהדליק את הנר - משתמש לאורו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מילא מים להשקות בהמתו - משקה אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. עשה נכרי כבש לירד בו - יורד אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור".

נחלקו הראשונים בטעם האיסור. רש"י²⁹ מבאר כי טעם האיסור הוא כדי שלא יהנה ממלאכת

26 או"ח סימן מג ס"ק ו.

27 צ ע"א.

28 שבת קכב ע"א.

29 ביצה כד ע"ב ד"ה 'ולערב אסורין'.

שבת ויום טוב. לעומתו, התוס'³⁰ מבארים כי טעם האיסור הוא מחשש שמא בפעם הבאה יהיהודי יבוא לומר לו לעשות כן. איסור ההנאה שאסרו חכמים בא למנוע זאת, שהרי לא ישתלם ליהודי לומר לגוי לעשות כן שהרי בכל אופן הוא לא יוכל ליהנות ממלאכה זו.

יש נ"מ בין שני טעמים אלו בגוי שעשה מלאכה ביום טוב ראשון האם מותר ליהנות ממנה ביום טוב שני [ישנו תנאי נוסף של 'בכדי שיעשו', ונעסוק בכך לקמן]. לפי רש"י מותר ליהודי ליהנות מכך ממה נפשך, אם יום טוב ראשון הוא חול הרי שנעשתה מלאכה בחול וודאי מותר, ואם יום טוב ראשון הוא קדש אז יום טוב שני הוא חול ולפי זה מותר כי אין פה הנאה ממלאכת שבת ויום טוב. לעומת זאת, לדעת התוס' שמסביר כי הטעם הוא משום גזירה שמא יבוא לומר לו לעשות מלאכה בשבת או ביום טוב הרי שטעם זה שייך אף ביום טוב שני כי אם נתיר את המאכל ביום טוב שני קיים חשש שהיהודי יאמר לו לעשות מלאכה ביום טוב ראשון לטובת יום טוב שני.

קשה על דברי תוס', שהרי לדבריו חז"ל אסרו ליהנות ממלאכה שעשה גוי עבור ישראל משום גזירה שמא יאמר לגוי לעשות מלאכה, והרי ראינו שאף אמירה לגוי היא איסור דרבנן, ואם כן יוצא לדבריו שאיסור הנאה ממלאכת גוי בשבת היא גזירה לגזירה.

ניתן לומר כי התוס' סובר כמו דעת חלק מהראשונים (היראים, סמ"ג) שראינו לעיל שסוברים שאיסור אמירה לגוי הינו מדאורייתא ולכן ממילא אין פה גזירה לגזירה. אולם נראים יותר דברי הריטב"א³¹ שאומר כי זו לא גזירה לגזירה אלא הכל חדא גזירה שחכמים רצו למנוע עשיית מלאכה של גוי עבור ישראל [ונראה שהדברים מכוונים לטעם השלישי שראינו לעיל לאיסור אמירה לגוי, 'שלא תהיה שבת קלה בעיניו' ויבוא חלילה לעבור על איסור בעצמו, כפי שהבאנו שם בהערה שהריטב"א נוקט גם כן בהסבר דומה], וכל מה שנדרש לשם כך הוא חלק מאותה הגזירה, גם איסור אמירה לגוי וגם איסור הנאה ממלאכת גוי אם עשה עבור ישראל.

חכמים אסרו ליהנות ממלאכת הגוי לא רק בשבת עצמה, אלא גם לאחר צאת השבת יש להמתין 'בכדי שיעשו' (שיעור הזמן שלוקח לעשות מלאכה זו)³², זאת לעומת האיסור ליהנות ממלאכה שעשה ישראל ('מעשה שבת') שמותר מיד בצאת השבת, ולא החמירו כבמלאכת גוי³³.

30 שבת קכב ע"א ד"ה 'ואם בשביל ישראל' וכן מובא ברשב"א שם, וכן הביא המשנ"ב סימן רעו ס"ק ב. ובסימן שכה ס"ק כח הביא המשנ"ב את שני הטעמים בהסבירו את סיבת האיסור.

31 שבת קכב ע"א.

32 שו"ע סימן שז סעיף כ, סימן שכה סעיף ו.

33 או"ח סימן שיח סעיף א.

צריך עיון מדוע החמירו חכמים במלאכת גוי בשבת, אף יותר מבאיסור שנעשה על ידי ישראל, והרי לכאורה מסתבר לומר הפוך, שהרי מלאכה הנעשית על ידי ישראל היא חמורה בהרבה. מסבירים התוס' ³⁴ שדווקא משום כך, משום הקלות שיש באמירה לגוי לעומת אמירה ליהודי, עלולים לזלזל בגזירה. יהודי הוא חמור בהרבה, יש בו חשש סקילה, ולכן פחות יש חשש שאנשים יזלזלו ויקלו. לעומת זאת, אמירה לגוי קלה בעיני אנשים, שהרי הגוי אינו מחויב כלל בשמירת שבת ומה הבעיה שהוא מדליק את האור עבור ישראל? ולכן חכמים חששו והחמירו יותר במלאכת גוי.

עוד יותר מכך, גוי שעשה ארון או קבר עבור ישראל בשבת, אסור ליהודי להיקבר בו עולמית ³⁵. ויש אומרים ³⁶ שבכל מלאכה שעשה הגוי עבור ישראל בפרהסיא, אסור לישראל ליהנות מכך לעולם.

גוי שעשה מלאכה האסורה מהתורה לצורך ישראל, אסור אף לישראל אחר ליהנות ממנה, אך אם הגוי עשה מלאכה האסורה מדברי חכמים בלבד, מותר לישראל אחר ליהנות ממלאכה זו אף בשבת עצמה ³⁷.

ה. רמיזה לגוי

איסור אמירה לגוי כולל אף איסור לרמוז לגוי בשבת שיעשה מלאכה עבור היהודי בשבת ³⁸ או לומר לו דבר שהגוי יבין מעצמו כי היהודי מתכוון שהוא יעשה עבורו מלאכה. אולם, בשונה מאמירה מפורשת לגוי שנאסר גם לומר לגוי לפני שבת שיעשה עבורו מלאכה בשבת ³⁹, וכן נאסר לומר בשבת לגוי שיעשה עבורו מלאכה במוצאי שבת ⁴⁰, ברמיזה האיסור הוא רק בשבת עצמה, ורק אם הרמיזה מכוונת כדי שהגוי יעשה את הפעולה בשבת עצמה ⁴¹, ולכן מותר לרמוז לגוי לפני שבת שיעשה מלאכה בשבת, וכן מותר לרמוז לגוי בשבת שיעשה מלאכה לאחר השבת. היתר נוסף מופיע בדברי המשנ' ⁴²:

”אך כשאומר הרמיזה לא”י שלא בלשון צווי כגון שאומר הנר אינו מאיר יפה או איני יכול

34 שבת קכב ע”א ד”ה ז’אם בשביל ישראל אסור’.

35 ר”ן על הרי”ף שבת סה ד”ה ז’וגרסינן’, משום שזה גנאי ליהודי להיקבר בקבר שהתחללה עליו השבת.

36 רמב”ם הלכות שבת פרק ו הלכה ב, מג”א סימן שכה ס”ק לא.

37 שו”ע סימן רעו סעיף א, סימן שכה סעיף ח, ביה”ל סימן רעו ד”ה אפילו’.

38 רמ”א סימן שז סעיף כב. מכיוון שאף ברמז שייכים הטעמים לאסור מצד שהגוי הוא שלוחו או כדי שלא תהא שבת קלה בעיניו ויבוא לעשות בעצמו.

39 שו”ע סימן שז סעיף ב.

40 משנ”ב שם ס”ק ט.

41 משנ”ב סימן שז ס”ק י.

42 שם ס”ק עו.

לקרות לאור הנר הזה שיש בו פחם ושומע הא"י ומתקנו שרי דאין זה בכלל אמירה ואין לאסור מטעם שנהנה ממלאכה שעשה הא"י בשבילו דאין זה הנאה כ"כ דגם מקודם היה יכול ע"פ הדחק לקרות לאורו".

כלומר, המשנ"ב אומר שמה שאסרו לרמוז זה בדרך ציווי, אך כאשר רומז לגוי שלא בדרך ציווי אין בזה איסור. אולם, גם במקרה כזה יהיה אסור ליהנות מתוצאות המלאכה, כי הרי סוף סוף הגוי עשה מלאכה עבור ישראל, וכפי שראינו אסור ליהנות ממלאכה זו ללא שום קשר לאמירת היהודי. ההיתר ליהנות מפעולה כזו הינו רק כאשר היה ניתן 'להסתדר' גם ללא מלאכת הגוי, כדוגמת המשנ"ב שישנו אור בחדר, אלא שאינו מספיק חזק, ורק במקרים כאלו יהיה ניתן ליהנות מפעולות הגוי. וע"פ חלוקה זו כתב האגרות משה⁴³ שאסור לרמוז לנכרי להפעיל את המזגן בחדר חם בקיץ, אפילו כשרומז שלא בדרך ציווי, ואין לומר שהפעלת המזגן אינה חשובה כ"כ הנאה משום שניתן להישאר בחדר אף ללא הפעלת המזגן, משום שאם המזגן לא יופעל לא תהיה לו הנאה כלל, אך במקרה בו עסק המשנ"ב ניתן היה, אמנם בדוחק, לקרוא לאור הנר גם לפני שהנכרי שיפר את האור.

1. היתר אמירה לנכרי במצוות מילה

אומרת הגמרא⁴⁴:

"ההוא ינוקא דאשתפיך חמימיה, אמר להו רבה: נייתו ליה חמימי מגו ביתאי. אמר ליה אביי: והא לא ערבינן! - אמר ליה: נסמוך אשיתוף. - אמר ליה: הא לא שתפינן! - נימרו ליה לנכרי ליתי ליה".

בימי הגמרא מילת תינוק ללא רחיצה במים חמים הייתה מסוכנת⁴⁵, ואנו רואים בגמרא שהתירו לומר לגוי להביא מים מביתו של רבה, אע"פ שלא היה עירבו. והרי נפסק להלכה⁴⁶ שמכשירי מילה אינם דוחים את השבת, ובכל זאת אנו רואים שלצורך מצוות מילה התירו לומר לגוי לעבור על איסור דרבנן. נחלקו הראשונים בנוגע למסקנה ההלכתית היוצאת מסוגיה זו:

א. הרמב"ם⁴⁷ למד שהגמרא מחדשת היתר. מותר לומר לגוי לעשות מלאכה דרבנן לצורך המילה, כלומר התירו לעבור על שבות (אמירה לנכרי שבות) דשבות (במלאכות דרבנן) לצורך מצוות מילה. והרמב"ם מרחיב את ההיתר ואומר שלא

43 יו"ד ח"ג סימן מז אות ב.

44 עירובין סז ע"ב.

45 שו"ע או"ח סימן שלא סעיף ט.

46 שם סעיף ו.

47 הלכות שבת פרק ו הלכה ט.

- דווקא במצוות מילה, אלא שבות דשבות הותר לצורך כל מצווה (וכן לצורך גדול, או לצורך מקצת חולי).
- ב. הרי"ף⁴⁸, תוס' ורהרמב"ן⁵⁰ למדו את הגמרא כרמב"ם והבינו ששבות דשבות לצורך מצוות מילה מותר. אולם הם סוברים שאין ללמוד ממצוות מילה לשאר מצוות, וכפי שאומר הרמב"ן שאין אנו יודעים להשוות שכן של מצוות ולדמות מצווה למצווה, ולכן מה שהגמרא התירה לנו מותר, אך אין לנו ללמוד מכך לכל המצוות.
- ג. בה"ג⁵¹ למד את הגמרא אחרת. דעת בה"ג שמותר לומר לנכרי לעשות אף מלאכה דאורייתא בנוגע למכשירי מילה. הוא לומד מהגמ' בהמשך⁵² שמחלקת בין שבות שיש בו מעשה לשבות שאין בו מעשה, חכמים העמידו דבריהם במקום תורה בשבות שיש בו מעשה⁵³, אולם הקלו באמירה לגוי משום שאין בכך מעשה, היהודי רק מדבר והגוי עושה את המעשה, והבין הבה"ג שהחידוש בסוגיה הוא שאע"פ שנפסק שמכשירי מילה אינם דוחים את השבת, הני מילי בשבות שיש בו מעשה, אך שבות שאין בו מעשה (כאמירה לנכרי) התירו, ואין הבדל אם מדובר בפעולה האסורה מדברי חכמים או מן התורה. כלומר, הבה"ג הבין כדברי הרי"ף, תוס' ורהרמב"ן שיש פה דין ספציפי במצוות מילה, אך חלק עליהם בהיקף ההיתר, בעוד הם התירו אמירה לנכרי רק במלאכות דרבנן, דעתו להתיר אף במלאכות דאורייתא.
- ד. בעל העיטור⁵⁴ הלך בדרכו של בה"ג אך למד מהדברים מסקנה חריפה אף יותר. לשיטתו, כשם שהתירו אמירה לנכרי (אפילו לעשות מלאכה האסורה מדאורייתא) לצורך מילה, כך התירו לצורך כל מצווה. העיטור הבין כרמב"ם שלא מדובר פה בהיתר מיוחד לגבי מילה, אלא הוא הדין לכל המצוות, ולכן לפי הבנתו מותרת אמירה לנכרי לצורך כל מצווה. לכן למשל התיר העיטור לומר לגוי להדליק נר לצורך סעודת השבת.

48 שבת נו ע"א מדפי הרי"ף.

49 ב"ק פ ע"ב ד"ה 'אומר לנכרי', גיטין ח ע"ב ד"ה 'אע"ג דאמירה'.

50 שבת קל ע"ב.

51 הובא ברי"ף שבת נו ע"א.

52 עירובין סח ע"ב.

53 ולכן אסרו להזות על טמא מת, ואע"פ שהזאה אסורה רק מדרבנן, ואם ימנעו ממנה אדם זה לא יוכל להקריב

קרבן פסח, בכל זאת אסרו משום שמדובר בשבות שיש בו מעשה.

54 הלכות מילה מט ע"א.

כותב השו"ע⁵⁵:

"דבר שאינו מלאכה, ואינו אסור לעשות בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לא"י לעשותו בשבת; והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצוה... ויש אוסרין".

קיימא לן שסתמא ויש אומרים בשו"ע הלכה כסתמא. השו"ע פוסק כדברי הרמב"ם, וזהו ההיתר המפורסם 'שבות דשבות לצורך מצווה', כלומר מותר לומר לגוי לעשות מלאכה האסורה מדברי חכמים כאשר יש בדבר צורך מצווה (וכן לצורך מקצת חולי, או צורך גדול), ולא כדברי הראשונים האוסרים הסוברים שהיתר זה נאמר רק לצורך מצוות מילה. לעומתו, הרמ"א כותב⁵⁶:

"י"א דמותר לומר לא"י להדליק לו נר לסעודת שבת משום דסבירא ליה דמותר אמירה לא"י אפי' במלאכה גמורה במקום מצוה, שעל פי זה נהגו רבים להקל בדבר לצוות לא"י להדליק נרות לצורך סעודה, בפרט בסעודת חתונה או מילה, ואין מוחה בידם. ויש להחמיר במקום שאין צורך גדול, דהא רוב הפוסקים חולקים על סברא זו".

הרמ"א כותב את שיטת העיטור בשם יש אומרים ואומר שנהגו רבים לסמוך על דבריו ולהתיר אמירה לגוי אפילו במלאכה דאורייתא (הדלקת נר) לצורך מצווה, אמנם הוא כותב שרוב הפוסקים חולקים על דבריו, ומתיר לסמוך על העיטור רק בצורך גדול⁵⁷. אולם המשנ"ב⁵⁸ כתב שהאחרונים חלקו על הרמ"א ואסרו לסמוך על העיטור אפילו במקום צורך גדול, והתירו לסמוך על דבריו רק במקום מצווה דרבים⁵⁹.

ז. ישוב א"י

היתר נוסף באמירה לגוי מופיע בגמרא בגיטין⁶⁰:

"והקונה שדה בסוריא - כקונה בפרוארי ירושלי'; למאי הילכתא? אמר רב ששת: לומר, שכותבין עליו אונן ואפילו בשבת. בשבת ס"ד? כדאמר רבא: אומר לעובד כוכבים ועושה,

55 אר"ח סימן שז סעיף ה.

56 אר"ח סימן רעו סעיף ב.

57 אולם המג"א (סימן שלא ס"ק ה) כתב שלגבי מצוות מילה יש לסמוך על הראשונים המתירים אמירה לגוי אף במלאכה דאורייתא, אם אי אפשר אחרת (לכאורה מסכים לסמוך רק על בה"ג ולא על העיטור לבדו).

58 סימן רעו ס"ק כד-כה.

59 והתיר המשנ"ב לומר לגוי לתקן עירוב שנתקלקל בשבת, כדי להסיר מכשול מפני הרבים. ובאגרות משה (אר"ח ח"ג סימן מב) התיר לומר לגוי אפילו במלאכה דאורייתא משום ביטול תפילת הציבור.

60 ח ע"ב.

ה"נ אומר לעובד כוכבים ועושה; ואף על גב דאמירה לעובד כוכבים שבות, משום ישוב א"י לא גזור רבנן".

הגמרא מתירה לומר לגוי לכתוב שטר מכר בשבת לצורך מצוות ישוב ארץ ישראל, ואע"פ שכתובה הינה מלאכה האסורה מן התורה. והרי ראינו לעיל שלא התירו (לרוב הפוסקים) אמירה לגוי במלאכה דאורייתא אף במקום מצווה? מסביר הרמב"ן כי זה היתר מיוחד לגבי ישוב ארץ ישראל⁶¹: "דהתם מצוה ותועלת לכל ישראל הוא שלא תחרב ארץ קדושה". ורש"י מוסיף⁶² שההיתר מדבר במקרה שהגוי עומד ללכת לדרכו, כלומר מדובר בהזדמנות מיידית שאם לא נקנה עכשיו את השדה, נפסיד את ההזדמנות להרבות ביישוב ארץ ישראל ודווקא משום כך התירו.

אמנם הרמ"א⁶³ כתב ע"פ האור זרוע כי גם משום יישוב ארץ ישראל לא התירו אמירה לגוי באיסורי דאורייתא אלא רק באיסורי דרבנן, והגמרא מדברת בכתב של הגויים שאיסורו רק מדרבנן. אולם המשנ"ב⁶⁴ דחה זאת וכתב שדברי האור זרוע הם דעת יחיד, וכל הפוסקים הבינו שהגמרא מדברת באיסור דאורייתא ואעפ"כ התירו משום מצוות ישוב ארץ ישראל, למרות שבשאר מצוות לא התרנו אמירה לגוי במלאכה דאורייתא.

ח. היתרים נוספים באמירה לגוי

- א. מותר לומר לגוי לעשות כל צרכי חולה שצריך להם בשבת, ואפילו חולה שאין בו סכנה, שבמקום חולי לא גזרו. וכן לצורך קטנים מותר משום שקטן דינו כחולה שאין בו סכנה⁶⁵.
- ב. משום בזיון ספרי קודש התירו להגיד לגוי להצילם מפני הדליקה, וכתב השו"ע⁶⁶ שבמקרה כזה התירו אפילו דרך רשות הרבים.
- ג. משום צער בעלי חיים, כגון לומר לגוי לחלוב פרות בשבת⁶⁷.
- ד. כל דבר שאסור משום שבות לא החמירו בו בבין השמשות כאשר יש צורך מצווה או

61 שבת קל ע"ב. ומוסיף לנמק ע"פ שיטתו (שראינו לעיל גם לגבי מצוות מילה) שאין אנו יודעים שכן של מצוות, ואין ללמוד מההיתרים שנאמרו במצוות מסוימות למצוות אחרות. וכ"כ בתוס' (גיטין ח ע"ב ד"ה 'אע"ג') שבמצוות אחרות לא היינו מתירים אמירה לגוי במלאכה דאורייתא.

62 גיטין ח"ב ד"ה 'אפילו בשבת'.

63 סימן שו סעיף יא.

64 שם ס"ק מז.

65 שו"ע או"ח סימן שכח סעיף יז ובמשנ"ב שם.

66 או"ח סימן שלד סעיף יח.

67 שו"ע או"ח סימן שה סעיף כ.

- דוחק. ונחלקו האחרונים האם מדובר רק בבין השמשות של ערב שבת, או אף בצאת השבת, והמשנ"ב הכריע להחמיר⁶⁸.
- ה. בדבר שאינו מתכוון, אע"פ שהוא פסיק רישא, כתב הרמ"א שמותר על ידי אמירה לגוי⁶⁹.
- ו. במקום הפסד או נזק התירו אמירה לגוי, אך רק בדרך רמיזה ולא בציווי מפורש⁷⁰.
- ז. הרמ"א⁷¹ התיר אמירה לגוי בטלטול מוקצה, וכתב המשנ"ב⁷² שמותר דווקא כאשר יש לו צורך במוקצה או במקומו, אך לא לצורך המוקצה כדי שלא יאבד או יגנב.
- ח. במלאכת פיקוח נפש נחלקו הראשונים ובעקבותיהם השו"ע והרמ"א⁷³ האם עדיף לעשות את המלאכות ע"י ישראל גם כאשר ניתן לעשות ע"י גוי. לדעת השו"ע אין לחפש גוי, ואף כותב שיש להשתדל לעשות דווקא ע"י יהודים גדולים ובעלי דעת, אולם לדעת הרמ"א במקום שאין עיכוב בדבר יש להעדיף לעשות ע"י שינוי או ע"י גוי. אמנם גם הרמ"א כותב שאם יש חשש שיתעכב הגוי, אין לעשות על ידיו.
- ט. בדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים יש מתירים במקום צורך לומר לגוי⁷⁴.
- י. הפוסקים נחלקו האם מותרת אמירה דאמירה לגוי, כלומר לומר לגוי שיאמר לגוי אחר לעשות עבורו מלאכה. החות יאיר⁷⁵ כתב להקל בכך, אך המשנ"ב⁷⁶ כתב שיש להחמיר, אולם הוסיף שבמקום הפסד גדול יש לסמוך על המקילים, ומ"מ דינו יהיה כמו ברמיזה, שאע"פ שאין איסור אמירה לגוי סוף סוף אסור לו ליהנות ממלאכה שגוי עשה עבורו, אלא אם כן יכל 'להסתדר' אף בלעדיה, וכפי שראינו לעיל לגבי רמיזה.

ט. אמירה לנכרי או גרמא

ביארנו רבות את יסודות איסור אמירה לנכרי ואת פרטיו, וכעת ננסה לדון מעט בשאלה מעשית הקשורה לדברים: חייל המשרת בבסיס מסווג של חיל המודיעין צריך להיכנס בשבת

68 סימן שמב ס"ק ב.

69 שו"ע או"ח סימן רנג סעיף ה, סימן שלז סעיף ב, משנ"ב סימן רנג ס"ק צח.

70 שו"ע או"ח סימן שלד סעיף כו.

71 או"ח סימן רעו סעיף ג.

72 שם ס"ק לא.

73 או"ח סימן שכח סעיף יב.

74 תפארת ישראל כלכלת השבת.

75 סימן נג.

76 סימן שז ס"ק כד.

לחמ"ל והכניסה מתבצעת ע"י מנעול קודן בו מותקנת מערכת גרמא. החייל אומר שיש באפשרותו גם לבקש מחברו ליחידה הגוי שיפתח עבורו את הדלת, ושואל מה עדיף? האם עליו להיכנס באמצעות מנגנון הגרמא, או שמא להעדיף אמירה לנכרי שיפתח עבורו את הדלת?⁷⁷

אומרת הגמרא במסכת שבת⁷⁸:

"כתיב לא תעשה [כל] מלאכה - עשייה הוא דאסור, גרמא שרי".

גרמא היא פעולה שאיננה מבצעת את המלאכה באופן ישיר אלא גורמת לכך שבסופו של דבר הפעולה תיעשה ע"י תגובת שרשרת כלשהי. הגמרא אומרת שהתורה אסרה 'מלאכת מחשבת', וממילא גרמא, אע"פ שהתוצאה שלה יכולה להיות אותה תוצאה, המעשה שבה אינו כדרך המעשה הרגיל והישיר, וממילא אומרת הגמרא שאת זה התורה לא אסרה. ופוסק השו"ע⁷⁹:

"תיבה שאחו בה האור, יכול לפרוס עור של גדי מצדה האחר שלא תשרף; ועושים מחיצה בכל הכלים להפסיק בין הדליקה, אפילו כלי חרס חדשים מלאים מים שודאי יתבקעו כשתגיע להם הדליקה, דגרם כיבוי מותר. הגה: במקום פסידא".

השו"ע פוסק ע"פ רוב הראשונים שמעיקר הדין גרמא מותרת לכתחילה, אולם הרמ"א כתב ע"פ ר' יואל⁸⁰ שגרמא הותרה רק במקום הפסד, ובלא כך יש בגרמא איסור דרבנן. אמנם וודאי שמשום זילותא דשבתא גם השו"ע יודה שאין להתיר גרמא באופן גורף ללא צורך, ובמיוחד בזמנינו כאשר רבו מכשירי הגרמא, ואם נתיר מכשירי גרמא ללא סייג, עלולה השבת להיהפך לחול חלילה⁸¹.

בשו"ת הר צבי⁸² נקט כי גרמא חמורה יותר מאמירה לנכרי. לשיטתו, יש להתייחס לאופן עשיית המלאכה, וכיוון שבגרמא יש עשייה של האדם, אע"פ שאינה עשייה ישירה והפעולה מתרחשת מאליה, עכ"פ יש בכך מעשה מצד האדם, וזאת בניגוד לאמירה לנכרי, שם

77 להלן לא נדון בהגדרה ההלכתית של מכשירי הגרמא, אלא נצא מנקודת הנחה שהשימוש במכשירים אלו אינו נידון כמעשה בידיים.

78 קכ ע"ב.

79 שו"ע או"ח סימן שלד סעיף כב.

80 הובא במרדכי שבת סימן שצט.

81 ונראה שגם בגרמא שייך הטעם שהביא הרמב"ם לאיסור אמירה לנכרי 'כדי שלא תהיה שבת קלה בעיניו'.

82 יו"ד סימן רמא.

האדם אינו עושה שום מעשה. נראה ששורש הדברים דומה למה שראינו בגמרא בעירובין שמחלקת בין שבות שיש בו מעשה לשבות שאין בו מעשה, ומבין הרב פרנק שגרמא מותרת רק מדאורייתא, אך יש בה שבות, ואע"פ שהעשייה עקיפה זה נחשב שבות שיש בו מעשה, לעומת אמירה לנכרי שנחשבת כשבות שאין בו מעשה, ושבות שיש בו מעשה חמור יותר. אולם נראה שלפי רוב הראשונים, וכמותם נקט השו"ע, יש לדחות את דבריו, שהרי אמנם שבות שיש בו מעשה חמור משבות שאין בו מעשה, אך לשיטתם גרמא מעיקר הדין מותרת ואין בה אפילו שבות, ואף אם נאמר שלא נתיר גרמא סתם ללא צורך, כאשר אנו נזקקים לכך, וודאי לשיטתם עדיף לנקוט בפתרון של גרמא מאשר באמירה לנכרי. וכמו שמצינו בגמרא היתר גרמא לצורך מצווה⁸³, וודאי שפעולות שיש בהן צורך בטחוני יש בהם צורך מצווה. נוסף על כך, אפילו לפי הרמ"א שפסק כר' יואל שגרמא הותרה רק במקום הפסד, הרי כפי שראינו לעיל אמירה לנכרי נאסרה גם במקום הפסד, ולא הותר אלא בדרך רמיזה בלבד, ולכן נראה פשוט שגם לשיטתם יש להעדיף פתרון בגרמא על גבי אמירה לנכרי. על פי כל הנ"ל נראה כי כאשר יש צורך גדול יש להעדיף פעולה באמצעות גרמא על פני אמירה לנכרי, וכן הורו הגר"י אריאל⁸⁴ והגרש"ז אויערבך⁸⁵.

83 הגמרא בשבת (קכ ע"ב) התירה טבילה של מצוה למי שכתוב על בשרו שם אף שגורם למחיקת השם, ומכאן ראייה כי גרמא מותרת לצורך מצווה.

84 תחומין יט עמוד 343-348.

85 שולחן שלמה או"ח סימן שלד ס"ק טו.